

De canon van het Nieuwe Testament

Het woord 'canon' heeft de betekenis van norm, maatstaf of richtsnoer. Onder de canon van het Nieuwe Testament verstaan we de afgesloten verzameling van zevententwintig boeken die ons richtsnoer is en gezaghebbend voor leer en leven. De canongeschiedenis is echter een breed en complex onderwerp. In dit artikel beperken we ons tot de periode van de zogenaemde 'apostolische vaders'. Hun geschriften vormen een belangrijke bron van informatie.

Deze oudste christelijke geschriften (naast het Nieuwe Testament zélf) worden gedateerd van circa 96 tot circa 150 na Christus. De collectie van de apostolische vaders wordt gevormd door een dozijn geschriften, waaronder de brieven van Ignatius, de brief van Polycarpus aan de Filippenzen, 1 en 2 Clemens en fragmenten van Papias.¹

De vraag die in dit artikel centraal staat, is welke plaats de nieuwtestamentische geschriften innamen in het geloofsleven van deze vroege getuigen, wat hun 'canon' was, en hieruit voortvloeiend wat wij in de eenentwintigste eeuw hiervan kunnen leren.

De apostel Paulus

Uit de geschriften van de apostolische vaders blijkt, dat zij een groot ontzag hadden voor de apostel Paulus en zijn geschriften. In zijn brief aan de Efeziërs (XII, 2) roemt Ignatius de apostel met de woorden: 'Paulus, de geheiligde ... de prijzenswaardige in wiens voetspoor ik moge blijken te gaan, wanneer ik voor God verschijn'.² Ignatius' bekendheid met verschillende brieven van Paulus blijkt duidelijk, wanneer hij in dezelfde passage tegen de Efeziërs zegt dat Paulus 'in elke brief aan u denkt in Jezus Christus' (zie Rom. 16:5; 1 Cor. 15:32; 16:8, 19 en verder 1 Tim. 1:3; 2 Tim. 1:18; 4:12).

Bestuderen

Een vergelijkbaar beeld treffen we aan in de brief van Polycarpus aan de Filippenzen en de brief van de gemeente van Rome aan de gemeente van Corinthe (1 Clemens). De schrijver van 1 Clemens spoort de Corinthiërs aan de brief te bestuderen die Paulus aan hen gestuurd had, het ons bekende 1 Corinthiërs, en spreekt van 'de zalige apostel Paulus' (XLVII, 1-2). Polycarpus merkt op, dat noch hij noch iemand anders in staat is 'de wijsheid van de gelukzalige en roemvolle Paulus te evenaren' (III, 2). In één adem getuigt hij van het bestaan

van de brief van Paulus aan de Filippenzen en zegt hierover: "Als u zich daarin verdiept kan die u opbouwen in het aan u geschonken geloof."

Woorden van Jezus

Wanneer de apostolische vaders het onderwijs van Jezus aanhalen, wordt normaliter niet verwezen naar geschriften, maar direct naar wat Jezus heeft gezegd en geleerd. Kenmerkend zijn uitspraken als 'Herinnert u wat de Heer heeft geleerd', 'Herinnert u de woorden des Heren' en 'De Heer zegt'. Vanwege dit woordgebruik is het doorgaans niet duidelijk of een schrijver de woorden van Jezus heeft ontleend aan documenten, of aan de mondelinge traditie.

Enkele uitspraken in 2 Clemens lijken hierop een interessante uitzondering te vormen.

Geschreven woorden

Alhoewel de woorden van Jezus ook in dit geschrift gewoonlijk met de formule 'De Heer zegt' worden ingeleid, is er een tweetal passages dat onze aandacht verdient. Nadat in II, 4 een citaat uit Jes. 54:1 is aangehaald, vervolgt de schrijver: 'Een andere schriftplaats zegt: 'Ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar zondaars'' (Matth. 9:13; Mark. 2:17). In IV, 2 zegt de schrijver: 'Want er staat: 'Niet ieder die tot Mij zegt: Heer, Heer, zal gered worden maar die gerechtigheid doet'' (vgl. Matth. 7:21 en Luk. 6:46). In ieder geval wordt hiermee bevestigd dat de schrijver van 2 Clemens bekend was met schriftelijke verslagen van het onderwijs van Jezus en dat die documenten een zeker gezag genoten.

Uitspraken van Jezus

Tegelijkertijd vinden we in 2 Clemens allerlei logia agrafa, uitspraken van Jezus die niet in de canonieke evangeliën worden aangetroffen en waarschijnlijk teruggaan op de mondelinge traditie.³

Drs.ing. Nathan Witkamp studeerde theologie aan de Evangelische Theologische Faculteit in Heverlee, België. Hij werkt fulltime als docent systematische theologie en is coördinator academische zaken en coördinator schriftelijk onderwijs bij de Evangelische Theologische Academie.

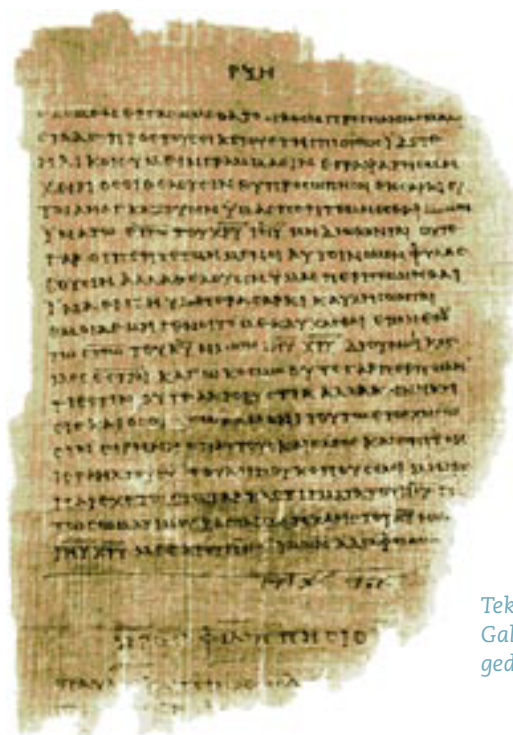
Vijf van de elf maal dat woorden van Jezus worden geciteerd, betreft het dergelijke logia agrafa. Bijvoorbeeld: 'De Heer zelf werd door iemand gevraagd wanneer zijn koninkrijk zou komen en Hij zei: "Wanneer de twee één zullen zijn, en het buitenste als het binnenste en het mannelijke met het vrouwelijke niet meer mannelijk of vrouwelijk zal zijn" (XII, 2). Dit fenomeen maakt duidelijk dat het voor de schrijver van 2 Clemens geen verschil maakt of woorden van Jezus worden ontleend aan manuscripten of aan andere bronnen, zoals de mondelinge traditie.

Een tweede canon?

Een kritische lezing van de apostolische vaders levert het beeld op dat zij waarschijnlijk bekend waren met enkele geschreven evangeliën en de meeste brieven van Paulus. Ook komen we (mogelijke) verwijzingen tegen naar Hebreëën, 1 Petrus, 1 Johannes en de Openbaring. Alhoewel we uit hun taalgebruik kunnen opmaken dat de apostolische vaders in denken en doen doortrokken waren van het onderwijs van Jezus en de apostelen, zijn letterlijke en ondubbelzinnige citaten uit de ons bekende canonieke geschriften uitzonderlijk. De formule 'er staat geschreven' is voorbehouden aan het Oude Testament, 'de (heilige) Schrift', en hieruit wordt veelvuldig geciteerd, met name met het oog op Christus.⁴ Er bestaan daarom geen goede redenen te concluderen dat er in het begin van de tweede eeuw al zoiets bestond als een afgebakende en gezaghebbende canon van het Nieuwe Testament die exclusief naast het Oude Testament functioneerde.

Gezag

Het ontbreken van een schriftelijke canon impliceert echter geenszins een gezagsvacuüm. De apostolische vaders waren zich terdege bewust van een fundamenteel gezagsverschil tussen Jezus en zijn apostelen en de woordvoerders van het Evangelie in hun eigen tijd.⁵ De leer van Jezus en de apostelen was 'canon'. Dit betekende concreet dat de totale nog levende apostolische traditie, die terugging op Jezus, gezaghebbend was. Het gezag van het Evangelie was daarom niet geworteld in gezaghebbende geschriften, maar andersom werden deze geschriften gedragen door het gezag van Jezus zélf. De nieuwtestamentische geschriften hadden gezag, maar dan wel een afgeleid gezag.

Tekstfragment P46 - Gal. 6:10 - Fil. 1:1; gedateerd ca. 200 na Chr.

Woorden van Jezus uit de mondelinge traditie waren evengoed uitspraken van de Heer en daarmee niet ondergeschikt aan woorden die schriftelijk waren vastgelegd. Binnen deze context was er nog geen dwingende reden om, met betrekking tot het Nieuwe Testament, het gezag te beperken tot schriftgezag.

Papias van Hiërapolis

Van Papias zijn ons alleen indirect enkele uitspraken bekend via kerkvaders als Irenaeus (tweede eeuw) en Eusebius (vierde eeuw). Deze zijn er echter niet minder interessant om. Bijzonder instructief voor de situatie van het begin van de tweede eeuw is wat Eusebius van Papias citeert in zijn 'Kerkgeschiedenis' (III, 39, 4): 'Als ik ooit een volgeling van de oudsten ontmoette, vroeg ik naar de woorden van de oudsten: wat Andreas zei of Filippus, Thomas, Jacobus, Johannes of Mattheüs of een andere leerling van de Heer; ook wat Aristion en de oudste Johannes, leerlingen des Heren, zeggen; want ik was van mening dat wat er in de boeken stond mij niet van zoveel nut kon zijn als het levende woord dat nog bestaat'.

Levende traditie

Deze uitspraak van Papias bevestigt onze eerdere vaststelling dat er in het begin van de tweede eeuw nog een levende traditie bestond. Voor Papias is deze levende traditie van meer gewicht dan 'de boeken'. Dit betekent niet, dat de boeken geen gezag hebben. Maar de boeken staan niet op

¹ Het betoog in dit artikel is representatief voor de totale verzameling van de apostolische vaders. De beknoptheid noodzaakt echter tot een beperking tot de vijf genoemde geschriften.

² Alle citaten van de apostolische vaders zijn ontleend aan A.F.J. Klijn, *Apostolische Vaders 1 en 2* (Kampen: Kok, 1981/1983).

³ 2 Clemens staat hierin niet alleen; ook in 1 Clemens en bij Ignatius vinden we dergelijke logia agrafa. Een nieuwtestamenteisch voorbeeld vinden we in Hand. 20:35: 'Het is zaliger te geven dan te ontvangen'.

⁴ Voor de vroege kerk was het Oude Testament één groot getuigenis van en dóór(!) Christus.

⁵ Zo zegt Ignatius in zijn brief aan de Romeinen: 'Ik beveel u niet als Petrus en Paulus. Zij zijn apostelen ...' (IV, 3) en in 1 Clemens lezen we: 'De apostelen hebben ons de goede boodschap gepredikt in opdracht van de Heer, Jezus Christus werd door God gezonden' (XLII, 1).

zichzelf. Zij zijn de getuigen van een levende traditie die in de tijd van Papias nog steeds het raadgeven waard is. Deze levende traditie van Jezus en de apostelen reikt tot aan de tijd van Irenaeus (eind tweede, begin derde eeuw), maar vanaf de tijd van Papias wordt deze nog levende traditie meer en meer ingehaald door een toenemend canon bewustzijn.

Jezus als canon

We hebben geconstateerd dat de vroege kerk bleef putten uit de levende traditie die terugging op Jezus en de apostelen en niet direct een exclusief beroep deed op een lijst van gezaghebbende geschriften. Voor wie in de vroege kerk een bevestiging zoekt van de ons bekende canon en de wijze waarop wij deze hanteren, is dit wellicht teleurstellend. Dat neemt niet weg dat de kern van de latere canon, het onderwijs van Jezus en de apostelen, wel degelijk vastlag. Op deze wijze komen we tot een kostbaar inzicht dat in de jonge kerk gemeengoed was: het gaat vóór alles om de Persoon van

Jezus Christus. Geschriften hebben slechts gezag voor zover deze gedragen worden door de opgestane Heer.

De ware Canon

De levende traditie van de vroege kerk is niet meer. Naarmate de traditie in de tweede eeuw langer en onbetrouwbaarder werd, zag de kerk zich genoodzaakt in toenemende mate een exclusief beroep te doen op die geschriften waarin de traditionele en apostolische prediking zuiver was bewaard. Deze uitkristallisatie van de levende traditie heeft ons uiteindelijk de zeventwintig canonieke boeken opgeleverd. Maar de vroege kerk herinnert ons eraan dat het christelijk geloof geen geloof is van een Boek, maar met een Boek. Zo komen we tot het vernieuwde besef, dat de canon van het Nieuwe Testament geen doel is in zichzelf, maar een middel om te komen tot een ontmoeting met Jezus Christus. Jezus zélf is het richtsnoer, de ware Canon. ■

Evangelische Theologische Academie

De Evangelische Theologische Academie (ETA) is een interkerkelijke instelling voor evangelisch theologisch onderwijs op Bachelor-niveau (HBO). De ETA biedt de onderstaande studiemogelijkheden aan:

Deeltijd en/of schriftelijk onderwijs

- Volledige opleiding bachelor theologie (6 jaar)
- Tweejarige theologische opleidingen
- Afzonderlijke vakken zoals Grieks en Hebreeuws

Kort-HBO traject

- Pastoraal werker (3 jaar)

Gemeente-onderwijs

- Een op maat gemaakt studieprogramma voor scholing binnen uw gemeente

Flexibele studiemogelijkheden bij de ETA door spreiding van tijd en plaats:

colleges worden gegeven op vier locaties: Vlaardingse (donderdagavond) Zwijndrecht (eenmaal in de twee weken vrijdagmiddag en -avond) en Steenwijk en Drachten (eenmaal in de drie weken op zaterdag).

Voor verdere inlichting:

ETA
Zonnebloemstraat 4
3333 SW Zwijndrecht
Tel./fax: 078 - 619 00 37
E-mail: eta@eta.nl
www.eta.nl

